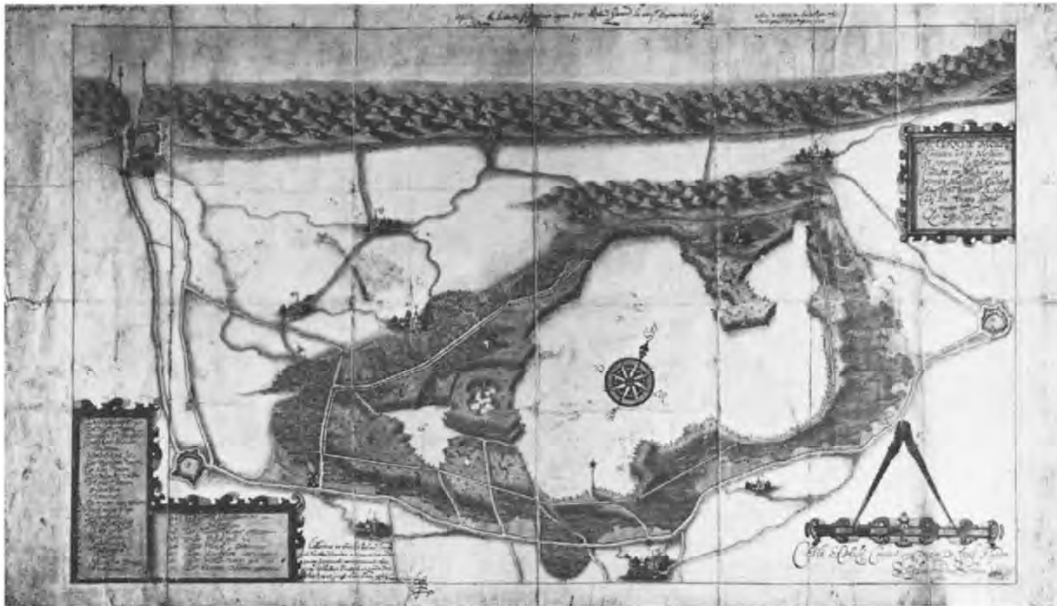

De Moeren: een historisch-geografische schets (1616-1827)

Dirk Bruneel
Gent (B)

De Frans-Belgische Moeren, gesitueerd tussen Veurne en Duinkerke, vormen tegenwoordig een uitgestrekte depressie van ongeveer 3500 ha. goede landbouwgrond. Als gevolg van hun lage ligging (gemid. + 1 m O.P.) worden ze constant door elektrische bemaling drooggehouden. Volgens de traditionele literatuur zou dit gebied in de twaalfde eeuw ontstaan zijn door afgraving van hoogveen, maar recent onderzoek kan dit niet helemaal bevestigen. Hoe dan ook, de Moeren stonden tot 1627 nog onder water.

Op het einde van de zestiende eeuw en in het begin van de zeventiende eeuw werden overal in West-Europa grote projecten op gang gebracht in verband met landwinning. De droogmaking van talrijke moerassen in Nederland, Denemarken, Engeland, Italië zijn er voorbeelden van. Ook de eerste pogingen voor het droogleggen van moergebieden in de kustvlakte behoren tot deze reeks initiatieven. In de evolutie van de droogmaking van de Frans-Belgische Moeren zijn, in tegenstelling tot de andere droogmakingen, vooral militaire belangen bepalend geweest. Immers de grote strategische betekenis berustte enerzijds op het feit dat de geïnundeerde Moeren en Buitenmoeren - dit is het omringend hogerliggend uitgeveend polderland - Duinkerke en de oorlogshaven met water omgaven (en de verdediging van de stad dus op de westzijde geconcentreerd kon worden) en anderzijds op het feit dat bij droog-

Plan der bedijking omheen de Moeren (1619).

legging van de Moeren het afvoerwater in de haven van Duinkerke gespuid kon worden en zodoende verzanding van die haven kon tegenhouden.

In deze bijdrage zal een beknopt overzicht gegeven worden van de verschillende perioden in de droogmaking van de Moeren. Tegelijkertijd gaat onze aandacht naar de evolutie van het cultuurlandschap van de Moeren en dit gedurende de opeenvolgende fasen waarin de droogmaking tijdelijk gerealiseerd was.

De eerste droogmakingsperiode: 1616-1646.

De aanleiding.

De Moeren bestonden tot het begin van de zeventiende eeuw uit twee meren: de Grote Moere en de Kleine Moere. Voor de talrijke grachten uit het omringende polderland vormden zij een geschikte lozingskom. Alleen wanneer het peil in de Moeren hoog genoeg steeg, zoals tijdens de winter, maakte een bestaand grachtenstelsel het mogelijk een hoeveelheid water naar zee af te voeren. Tijdens de zomer waren de meren echter een bron van ongenoegen voor de plaatselijke bevolking. Het stagnerende water was een uitstekende broedplaats voor ziekteki-

men, die zowel voor de veestapel als voor de bevolking een bedreiging vormden (1).

In de Spaanse Nederlanden regeerden de aartshertogen Albrecht en Isabella, achtereenvolgens in naam van Filips II, Filips III en Filips IV. Hun bijzondere belangstelling voor de kustvlakte blijkt niet alleen uit de aanleg van de verbinding tussen de havens van Oostende en Duinkerke, maar ook uit hun intenties om de Moeren te laten droogmaken. Ze waren echter niet van plan om zelf initiatieven te nemen en evenmin om kapitaal ter beschikking te stellen. Ze wilden alleen stimulerend optreden door de ondernemers van de droogmaking grote voordelen te geven bij de exploitatie van de nieuwe gronden.

Een naam die onafscheidelijk verbonden is met de eerste droogmaking is die van de Antwerpenaar Wenceslas Cobergher. Ook hij werd, net zoals vele andere intellectuelen, door de aartshertogen aan het hof verbonden: ze benoemden hem tot eerste architect en ingenieur. Vanaf 1610 ging de aandacht van Cobergher voornamelijk uit naar de oprichting van de „Bergen van Barmhartigheid”, een financiële instelling die het hem later mogelijk maakte op een geprivilegieerde manier over fondsen te beschikken. Dit stelde hem in staat de ontwatering van de Moeren aan te vatten, waarbij hij zijn talenten als waterbouwkundige volledig kon ontplooien.

De voorbereidende werken.

Krachtens het vorstelijk recht aanspraak te mogen maken op alle niet in cultuur genomen gronden, lieten de aartshertogen onderzoeken welke personen mogelijke rechten konden laten gelden op de Moeren. Nadat verschillende aankondigingen werden verricht (in 1616 en 1620) in de omliggende steden en dorpen, met de bedoeling bewijsstukken in te zamelen van diegenen die over bepaalde eigendoms- of gebruiksrechten konden beschikken, werd geen enkel ingeleverd bewijs aanvaardbaar bevonden.

Intussen was een ingenieur uit de kringen van de aartshertogen, Bruno van Kuyck, in september 1617 door Cobergher belast met het opmeten en in kaart brengen van het terrein dat in aanmerking kwam voor de drooglegging.

De Moeren omstreeks 1760

- Afvoerkanaal 1e Orde
- Afvoerkanaal 2e Orde
- Afvoergracht
- - - Vermoedelijk tracé
- Dijk
- Weg

- ◆ Molen
- ⊕ Moerkerke
- Hoeve
- Verdwenen bewoning
- 70 Eigendommen van de „Compagnie d'Hérouville”
- Ⓢ Eigendom van de Courtois

Nadat overal in de Nederlanden de octrooiverlening voor het droogmaken van de Moeren bekend was gemaakt, werd die op 22 april 1619 aan de meestbiedende, Roelandt Geraerd, toegekend. Tegelijk ondertekende deze de kaart van Bruno van Kuyck, waarop de aanleg van een ringdijk rond de Moeren was ingetekend (2). Volgens het afgesloten contract kregen de ondernemers tweevijfde van het drooggemaakte gebied plus vijftig gemeten als vergoeding voor hun werk. De rest bleef eigendom van de aartshertogen. Bovendien zouden de gronden onmiddellijk na de drooglegging zoveel mogelijk in gelijke en gelijkwaardige stukken verkaveld worden. Het werd echter spoedig duidelijk dat noch Roelandt Geraerd, noch de personen die hij vertegenwoordigde aan de onderneming wilden beginnen. Uiteindelijk kwam in september 1619 het contract, via een aantal tussenpersonen, bij Cobergher terecht, die zich vanaf dat moment openlijk met de zaak ging bezighouden.

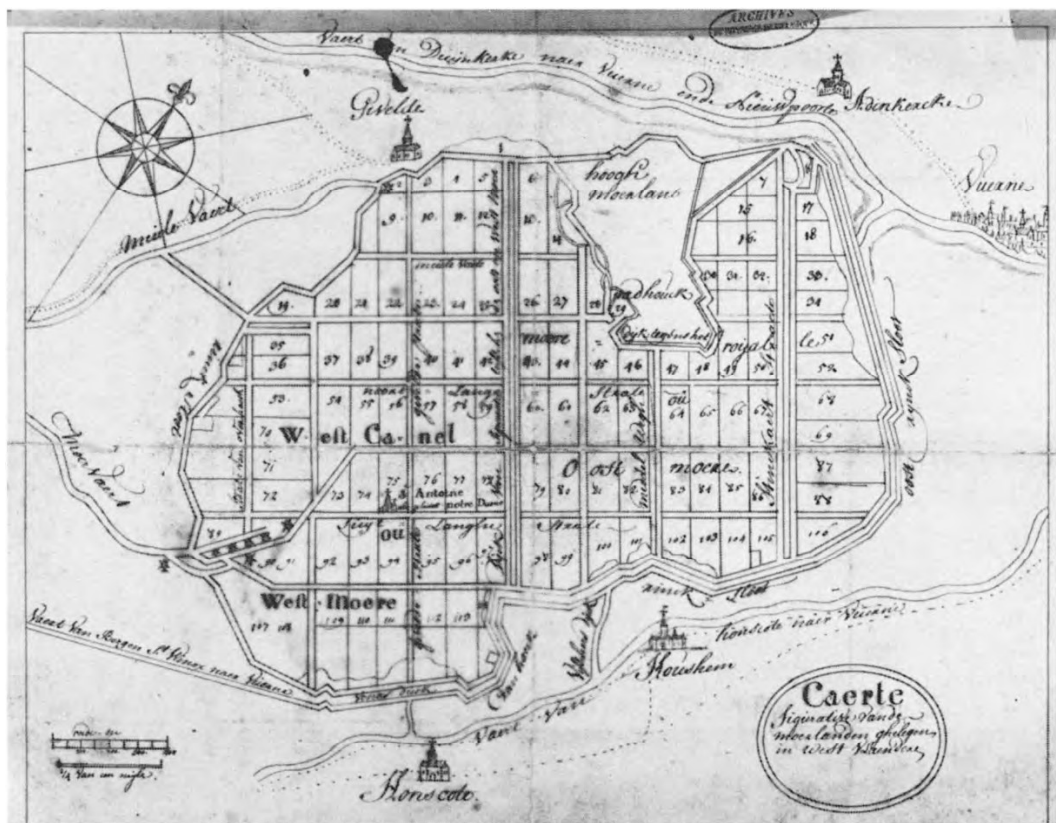
De eigenlijke drooglegging.

Cobergher startte de eigenlijke droogmakingswerken in 1620 met de aanleg van een ringdijk rond het droog te leggen gebied. Hierdoor kon het water, dat uit de omringende polders kwam, niet langer in de meren lopen. Het plan werd echter niet uitgevoerd zoals het getekend was op de kaart van Bruno van Kuyck. Volgens dit ontwerp zou de dijk niet alleen de twee Moeren, maar ook grote stukken van de Buitenmoeren omsluiten. Van de kasselrijen van Sint-Winoksbergen en Veurne samen zouden ongeveer 2958 gemeten (± 1384 Ha.) en 36 boerderijen verdwijnen achter de geplande ringdijk, waardoor de belastingsheffing voor beide kasselrijen zou dalen. Naar aanleiding van protest van beide kasselrijen besliste de Raad van Vlaanderen uiteindelijk (in 1620) dat de dijk niet verder dan 150 voet (± 50 m) van de op kaart vastgelegde grens van de Moeren verwijderd mocht zijn. Het oorspronkelijk plan moest dus herzien worden; in plaats van één dijk die de beide meren ging omsluiten, werden er twee aangelegd, namelijk één om elke Moere (3). Het Clytgate werd gekanaliseerd en verbond als zodanig de Grote Moere met de Kleine Moere. Ook de afvoer naar zee werd geperfectioneerd:

het water van de Moervaart, dat tot nog toe slechts via de stadswallen van Duinkerke de zee kon bereiken, werd rechtstreeks naar de havengeul geleid (4). Om het water weg te werken dat met het spuien bij eb niet kon wegstromen, zag Cobergher er zich toe verplicht gebruik te maken van vijzelmolens (5). Het water werd op die manier in de hoger gelegen kanalen gebracht en kon zo uit eigen kracht naar Duinkerke afvloeien.

Tijdens de werken kwam er echter een extra verplichting ten laste van de ondernemer: er moest langs de buitenzijde van de ringdijk een „ringsloot” gegraven worden. De Buitenmoeren zouden immers onder water komen te staan wanneer door de aanleg van een ringdijk de afvoer naar de meren geblokkeerd werd. De supplementaire onkosten voor het graven van het nieuwe kanaal zouden door de vorst vergoed worden. In plaats van de tweevijfde van het drooggemaakte gebied dat Cobergher aanvankelijk werd toegewezen, kreeg hij nu de Kleine Moere, de helft van de Grote Moere plus nog eens 350 gemeten van de andere helft van de Grote Moere. De Ringsloot bracht Cobergher echter nog meer voordelen op. Hij plaatste zijn vijzelmolens bij de dijk, zodat het water van de Moeren samen met dat van de Buitenmoeren langs de Ringsloot weggevoerd kon worden. Door deze opgevoerde bemalingscapaciteit, aanvankelijk 4 molens (6), later 9 (7) en na de realisatie van de drooglegging 22 molens (8), werd de drooglegging sterk versneld.

In de loop van het jaar 1622 verschenen de eerste gedeelten van de meerbodem boven water. Direct werd er toen met het graven van „Le Canal Majeur” begonnen, dat het nog vrij drassige gebied beter moest ontwateren. Later werd de taak van dit kanaal, dat van de noordoostelijke rand van de Grote Moere naar de zuidwestelijke liep, teniet gedaan door de bouw van een dijk bij de verkaveling van het drooggelegde land (9). De uiteindelijke drooglegging van de Moeren bleef uitgesteld tot halfweg het jaar 1626, wegens verschillende moeilijkheden die een snelle uitvoering van de plannen verhinderden. Uiteindelijk kon de koning, Filips IV, op 17 december 1627 de Moeren geschikt verklaren voor „weiden en vetweiden”.

De verkaveling van de Grote Moere, omstreeks 1641-1646 tijdens de eerste droogmakingsonderneming.

De periode 1627-1646.

Een landmeter, J. Vander Stricht, bracht eind 1627 voor het eerst de drooggemaakte Moeren in kaart (10). De Grote Moere was in een dambordvormig patroon van rechthoekige kavels ingedeeld, met uitzondering van de randzone waar de stukken minder gelijk in vorm en oppervlakte waren. Een stelsel van met elkaar concordant verlopende kanaaltjes en wegen scheidde de stukken van elkaar. Een aantal grotere kanalen zorgden voor de afvoer van het water naar één van de bemalingsplaatsen. De Kleine Moere daarentegen werd door vier dijken gecompartmenteerd en daarna nog eens in een aantal repelpercelen.

Op verzoek van de koning en de ondernemer Cobergher, verdeelde Vander Stricht eveneens de Grote Moere in twee partijen, die zowel in waarde als in grootte gelijk waren. De koning koos het oostelijk deel (Oostmoere of Oostcavel) dat bij de kasselrij van Veurne aansloot. De Westcavel kwam Cober-

gher toe, die titularis werd van de twee heerlijkheden die er werden opgericht, nl. „Heerlijkheid Cobergher” en „Sint Antheunis”. In 1633 kwam nog een derde heerlijkheid tot stand, nl. „Groenlandt”, die naast het bezit van Cobergher in de Kleine Moere tevens zijn 350 gemeten in de Oostcavel omvatte (11).

De grens tussen de eigendommen van Cobergher en van de koning werd gematerialiseerd door een „Separatiedyck” die van noord naar zuid door de Grote Moere liep (12). Vanaf dit moment verliep de verdere ontwikkeling van beide eigendommen totaal onafhankelijk van elkaar. Toch werd er een overkoepelend orgaan opgericht, het waterschap „Groot Waterland der Grote en Kleine Moere” dat moest zorgen voor de handhaving en verbetering van de droogmakerij (13).

Cobergher, die ernstig ziek werd, begon in te zien dat ook zijn financiële toestand verre van gezond was. Tot dan toe waren alle uitgevoerde werken voor de drooglegging, de verdeling van de gronden en de permanente ontwatering ervan door hem gefinancierd. De schulden die hij hiervoor had gemaakt, waren groot, en de inkomsten van het vruchtgebruik bleven gering. Vermoedelijk daarom verkocht hij in mei 1634 een negental polders in de Moeren aan de hoofd-beheerder van de „Bergen van Barmhartigheid” te Antwerpen, waaraan hij enorme sommen had geleend (14).

Bij het overlijden van Cobergher (eind 1634) moesten zijn erfgenamen voor het vereffenen van de achtergelaten schulden zorgen. Zo werden nog in 1634 325 gemeten in de heerlijkheid Groenlandt verkocht (15); in 1640 verkocht de familie 2000 gemeten in de Westcavel aan een zekere de Noirmont en in 1644 werd ook de Kleine Moere van de hand gedaan. Hiermee kwam een einde aan het grootgrondbezit van de Coberghers in de Moeren.

De heer de Noirmont, die met zijn 2000 gemeten de grootste bezitter werd in de Westcavel, ging voort met de landinrichting van de Moeren. Een aantal kaarten en rekeningen tonen ons dat hij in de periode 1641-1646 een dorp uitbouwde, Moerkerke genaamd (16). Ook een aantal hoeven zijn toen ontstaan, maar het blijft een open vraag waar deze gelokaliseerd waren.

Op 4 september 1646 werd bruusk een einde gemaakt aan de exploitatie van de Moeren; om strategische redenen moest de omgeving van Duinkerke onder water worden gezet. Het werk van vele jaren werd door het opendraaien van een paar sluizen in één dag vernietigd.

De inundatieperiode: 1646-1746.

De eerste droogmaking was dus van korte duur. Een opname uit de tweede helft van de zeventiende eeuw toont opnieuw twee meren, net zoals vóór 1619. De dijken eromheen waren vrijwel nog intact (17). Toch werd er daadwerkelijk weinig gedaan om de situatie te verbeteren; het vrijwel ontbreken van kaarten uit die periode illustreert dit. Wel werden de Moeren nog twee maal in concessie gegeven, maar meer dan dat is er nooit van gekomen.

In 1664 wou J. van Stryne, samen met de vroegere eigenaars in de Moeren, een nieuwe onderneming op het getouw zetten. Militaire acties van Frankrijk op Vlaams grondgebied in 1665, hinderden dit initiatief vanaf het eerste moment.

In juni 1669 kregen twee ministers de Moeren in concessie van Lodewijk XIV, die door het Verdrag van Aken heerser over de kasselrijen van Veurne en Sint-Winoksbergen was geworden. Maar ook die onderneming kwam niet van de grond door de veelvuldige militaire acties van Frankrijk in die periode.

Door het Verdrag van Rastadt (7/3/1714) werden de Spaanse Nederlanden aan Oostenrijk toegewezen, zij het met enkele grenscorrecties. Als gevolg van die correcties werden de Moeren voor het eerst in de geschiedenis over twee landen verdeeld. De grens tussen Frankrijk en de Oostenrijkse Nederlanden liep over een rechte lijn, vanaf het midden van het woonhuis van het Groot Moerhof in de richting van de kerktoren van Hondschote.

Omstreeks dezelfde periode werden de Moeren opnieuw in concessie gegeven. De reden lag voor de hand: Lodewijk XIV had grote hoeveelheden water nodig om zijn nieuwe oorlogshaven van Mardijk (een paar km. ten zuidwesten van Duinkerke) open en bevaarbaar te houden. Maar net zoals voor Duinkerke, werd Lodewijk XIV gedwongen door een nieuw verdrag

met de Engelsen, ook die havengeul onbruikbaar te maken. Er was dus opnieuw geen sprake van een droogmaking van de Moeren.

De toestand in de Moeren werd kritiek, de meren werden groter in oppervlakte ten gevolge van de langdurige afsluiting van de afvoerkanalen in Duinkerke; grote delen van de vroegere Ringdijk werden opgeruimd en de Ringsloot was totaal vervalLEN (18). Opnieuw werd geklaagd over de nadelige invloed van het stagnerend water op de gezondheid van de plaatselijke bevolking. Uiteindelijk stelde in 1738 Antoine de Ricouart, graaf d'Hérouville de Claye, zich kandidaat voor een nieuwe onderneming, die hij in 1746 kon beginnen „dank zij” de oorlog tussen Frankrijk en Oostenrijk. Hierdoor verviel namelijk de overeenkomst in verband met de sluiting van de oorlogshaven Duinkerke.

De tweede droogmakingsperiode: 1746-1779.

Op 1 februari 1746 kreeg graaf d'Hérouville de toestemming voor de droogmaking van de Franse Moeren. Alvorens hiermee van start te kunnen gaan, moesten eerst de Moeren en de aanpalende gronden in kaart gebracht worden (19). Gabriël Cocquart, een landmeter, volbracht die opdracht in september 1749. Maar reacties van verschillende zijden vertraagden ten zeerste de aanvang van de werken, zodat de tweede onderneming pas in 1757 effectief aan de droogmaking kon beginnen. Ondertussen moest in 1748 de wederopbouw van de oorlogshaven van Duinkerke stilgelegd worden: door een verdrag werden Frankrijk en Engeland „bondgenoten”. Toch kreeg d'Hérouville het gedaan dat de „Cunette” gegraven werd, een kanaal dat het water van de Moeren rechtstreeks naar de havengeul ten oosten van de stad Duinkerke kon brengen en waardoor de bestaande afvoerweg sterk werd ingekort. De Franse koning zag daar eveneens brood in voor de haven en financierde het project. Tegelijkertijd werd de aansluiting van de Moervaart met de Kleine Moere verbeterd (20).

Nu d'Hérouville het afwateringssysteem goed had kunnen regelen en alle andere moeilijkheden waren bijgelegd, moest alleen nog voor een nieuwe kaart gezorgd worden alvorens van wal te

De Grote en de Kleine Moere, bij de aanvang van de tweede droogmaking (1759).

kunnen steken met de droogmaking. In 1757 werden de opnamen goedgekeurd (21).

In 1757 begon toevallig de Zevenjarige Oorlog tussen Engeland en Frankrijk. Duinkerke werd oorlogsklaar gemaakt waarbij de verbindingen tussen de haven en het achterland werden hersteld. Zo'n kans kon d'Hérrouville niet laten liggen. Vrij snel werden de Ringdijk en Ringsloot hersteld. Rond de Grote Moere werden deze zonder wijzigingen in het tracé gereconstrueerd (22), in tegenstelling tot deze rond de Kleine Moere, waar een groter oppervlakte ingesloten werd (23). Het droogleggingswerk verliep gesmeerd. Door middel van een primitieve stoompomp („machine à feu”) kwam het Moerwater in 1758 voor het eerst sedert de aanvang van de tweede onderneming via de Cunette weer in zee terecht.

Aangespoord door het behaalde succes, richtte de ondernemer zich tot de Oostenrijkse Nederlanden om er eveneens de concessie te vragen voor de resterende gronden van de Grote

Moere. Op 14/7/1760 werd hem dit toegestaan en op 6/8/1760 was de officiële kaart goedgekeurd (24). De droogmaking kon nu ook daar van start gaan.

In 1766, ongeveer 140 jaar na de droogmaking van Cobergher, kreeg d'Hérouville eindelijk nagenoeg geheel de Moeren droog, hoewel hij in 1763 had moeten afzien van het gebruik van de Cunette voor de afvoer naar zee; dit kanaal moest worden gedempt bij de ontmanteling van de Duinkerksche haven. De ontwatering gebeurde nu via de Mardijk. Ook de stoompomp was niet zo geschikt voor deze taak: ze was te duur in brandstofverbruik (hout) en had een te grote pompcapaciteit. Ze werd dan ook vervangen door molens waarvan er in totaal 14 gebouwd werden (25).

Het voltooiën van de droogmaking van de Moeren in twee fasen, eerst de Franse Moere en daarna de Oostenrijkse Moere, doet vermoeden dat er een dijk moet hebben bestaan die beide delen van mekaar scheidde. Volgens de aanwijzingen van een kaart uit de periode 1774-1780, liep deze dijk grotendeels in de Franse Moere (in een hoekig tracé) en kwam ze slechts over een kleine lengte overeen met de grens tussen Frankrijk en de Oostenrijkse Nederlanden (26).

De opnieuw drooggekomen gronden werden opnieuw verkaveld en met wegen en kanalen doortrokken. In de Grote Moere werd alles precies aangelegd zoals 140 jaar geleden (27). De nieuwe aansluiting van „Le Canal Majeur” met de Kleine Moere zorgde slechts voor een kleine wijziging (28). Ook de Separatiedijk was verdwenen, omdat deze zijn functie verloren had en vervangen kon worden door een weg. De gronden werden niet alleen in een aantal kavels verdeeld, maar eveneens versnipperd in hoofdzakelijk strookvormige percelen (29); hun grenzen verliepen evenwijdig met de randen van de kavels. Alleen nabij het Hoog Moerland, een hoger gelegen gebied aan de noordelijke rand in de Moeren, was het perceelspatroon afwijkend ten gevolge van het vergroten van de meeroppervlakte tussen 1646 en 1746; hierdoor werd de begrenzing van de Grote Moere en de parcelering eveneens aangepast ten voordele van de ondernemer. De Kleine Moere werd op een volledig andere manier verkaveld dan dit in 1627 het geval was (30):

twee kanalen verdeelden een dertigtal overwegend blokvormige percelen in een viertal partijen.

Vanaf 1764 verschaften een aantal kaarten enige informatie over de inplanting van de bewoning (31). In de Oostenrijkse Moere kwamen de hoeven verspreid voor over de gehele oppervlakte. In de Franse Moere was bijna alle bewoning op de rand gevestigd, met uitzondering van Moerkerke, een kasteel en één enkele boerderij. Op de zuidelijke rand van de Grote Moere ontstond zelfs een klein gehucht (32).

De gronden in de Moeren werden volledig eigendom van d'Hérouville; de aangelegde Contergracht materialiseerde de begrenzing ervan met de omliggende gronden (33). Toch waren niet alle gronden in de beginfase eigendom van de graaf. Tussen de jaren 1758 en 1763 kocht hij zo'n 2650 gemeten terug die tijdens de eerste droogmaking verkocht of weggeschonken waren (34).

Maar de graaf kwam langzamerhand aan het eind van zijn financiën. In 1766 hypothekeerde hij 800 gemeten aan Courtois; daarnaast werden in 1767 ongeveer 3000 gemeten van de Franse Moere in optie genomen door een aantal kopers (35), terwijl bovendien in de Oostenrijkse Moere reeds 10 kavels verkocht waren (36). Een aantal van de nieuwe eigenaars vormden samen met d'Hérouville „la compagnie d'Hérouville” die in 1769 de onderneming overnam. Die onderneming kon echter niet verhinderen dat in 1770 de drooggemaakte gronden door een dijkdoorbraak opnieuw verloren gingen.

Om nog een ultieme poging te wagen voor het droogkrijgen van de gronden, leende de compagnie geld bij de Hollandse zakenlui en werden de 800 gemeten van Courtois, die agrarisch konden worden benut, geruild tegen 1025 gemeten in het oostelijk gedeelte van de Grote Moere. Maar halfweg 1773 stonden de Moeren opnieuw onder water (37): de kanalen waren immers in een te vervallen toestand geraakt, wat reeds blijkt uit een kaart van 1767 (38).

In 1776 liet d'Hérouville aan de betrokken koning en keizerin weten dat hij ermee ophield. Toen er nieuwe ondernemers gevonden waren die het werk wilden overnemen, werd op 4/9/1779 aanvaard dat hij zich hieruit terugtrok.

De Moeren omstreeks 1800

- Afvoerkanaal 1e Orde
- Afvoerkanaal 2e Orde
- Afvoergracht
- - - Vermoedelijk tracé
- Dijk
- Weg

70 Eigendommen van de ondernemers

69 Eigendom van de „Compagnie de Courtols”

De derde droogmakingsperiode: 1779-1827.

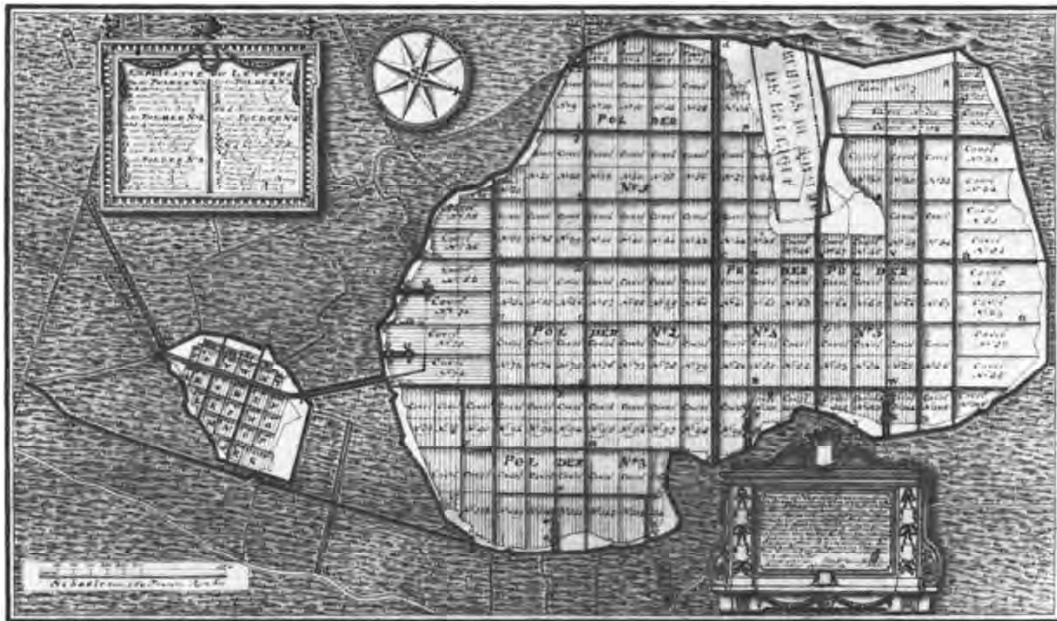
De Franse koning en de Oostenrijkse keizerin stelden in 1780 Vandermey, de Hollandse schuldeiser van de compagnie d'Hérouville, aan als nieuwe concessionaris. In de Oostenrijkse Moere kwamen de „1000 Gemeten” van Courtois niet aan Vandermey toe: Courtois maakte immers geen deel uit van de failliete compagnie d'Hérouville.

Met de werken werd direct begonnen. Het plan (39), in 1780 gepresenteerd aan beide vorsten, voorzag een indeling van de Grote Moere in 5 polders, minus de „1000 Gemeten”. Deze werden elk van een dijk en van een stel molens voorzien; de polders konden al naar de noodzaak ertoe, wel of niet met elkaar in verbinding gesteld worden. Dit plan werd echter maar gedeeltelijk gerealiseerd (40). De dijk op de grens tussen Frankrijk en de Oostenrijkse Nederlanden, die niet voorzien was in het plan, werd wél aangelegd (41).

De nieuwe onderneming kende maar weinig voorspoed. Vandermey kon nog steeds niet rekenen op een efficiënt werkend afvoersysteem voor het water naar zee, sinds de sluiting van de Cunette in 1763. Bovendien werd in de Ringsloot en in de grachten van de Buitenmoeren een merkteken voor maximale waterhoogte aangebracht. Zodra het water boven het merkteken steeg, mochten de molens van de Moeren niet meer werken; m.a.w. de ontwatering van de Buitenmoeren kreeg voorrang op de ontwatering van de Moeren.

De enorme sommen die in de onderneming werden gepompt, bleven zonder afdoend resultaat en Vandermey kon zijn onderneming niet redden van een faillissement; in 1790 legde hij er het bijltje bij neer.

In de „1000 Gemeten” was de droogmakingsonderneming van Courtois gedurende 10 jaar vruchteloos gebleven. Daarom besloot Courtois op 23/6/1781 zijn eigendom te verhuren aan de gebroeders Herwyn. Hun kordate en degelijke aanpak bezorgde reeds na een paar jaar een eerste goede oogst (42). In 1793, juist vóór het vervallen van het huurcontract, kwamen de Moeren jammer genoeg weer onder het zeewater te staan, net zoals dit in 1646 gebeurde: Duinkerke werd door de Engelsen

Plan van de derde droogmaking (1780).

belegerd en de Fransen zetten het gebied onder water. De Herwyns verlangden daarom ook hun huurcontract niet. Pas op 20/4/1803 hadden de Herwyns opnieuw een contract van 12 jaar voor de „1000 Gemeten” ondertekend. De droogmaking had toen geen problemen meer, zodat een bijna directe exploitatie van het landbouwareaal mogelijk was. In 1816 werden de „1000 Gemeten” overgelaten aan de erfgenamen van de „compagnie de Courtois”, die besloten op 31/7/1817 het domein te verkopen om alle erfenismoeilijkheden te vermijden. De familie Lefèbre was de koper, maar verkocht het domein al in 1819 aan „Le Comte de Maisniel” die er bleef tot 1871. Ondertussen was het in 1787 voor de „1700 Gemeten” (of de rest van de Oostenrijkse Moere) tussen de Herwyns en Vandermey eveneens tot een overeenkomst gekomen met betrekking tot de verhuur. Het succes van de Herwyns dat ook daar volledig was, werd door de inundatie van 1793 en door een volgende van 1798 jammerlijk teniet gedaan. Maar vermoedelijk ging het uitpompnen na de overstroming van 1798 heel vlot; immers op 7/10/1801 werden de drooggemaakte „1700 Gemeten” verdeeld onder de gebroeders.

In de Franse Moere bleef de zeetoestand ten gevolge van de inundatie van 1793, nog tot 1801 bestaan. Bovendien liep in 1800 de termijn van 20 jaar ten einde, m.a.w. de periode waarin Vandermey de opbrengst van de Franse Moere voor zijn rekening mocht nemen, zoals in het contract omschreven. Nu hadden enkel nog de particuliere grondbezitters voordeel van een droogmaking. Daarom werd de „association des propriétaires des Moères” opgericht met J. de Buyser aan het hoofd. Deze werd bij de droogmaking van de Franse Moere echter een handje geholpen door de overheid: in 1808 werd de Cunette hersteld en werd „le bassin des quatres écluses” gebouwd (43); beide garandeerden een perfecte afvoer van het water.

De dood van Vandermey in 1809 gaf aanleiding tot ingewikkelde gerechtelijke procedures in verband met de schulden die Vandermey nog moest inlossen. In Frankrijk duurde het tot in 1823 voordat een uiteindelijke regeling getroffen werd voor de Franse Moere. Er werd besloten de gronden te verkopen die nog eigendom waren van de erfgenamen van Vandermey. Ook de gebroeders Herwyn hadden hun voorgeschoten geld teruggevraagd. De beslissing van de rechtbank, die uitbleef tot in 1826, leidde tot verkoop van de „1700 Gemeten” om aan het nodige geld te raken. In hetzelfde jaar werd J.M. Falampin de Fresnes eigenaar van het domein, toen hij het in zijn geheel opkocht.

In 1826 was dus definitief een einde gekomen aan de derde onderneming. De droogmaking was volledig gerealiseerd en de verbeterde afvoer van het water naar zee, verminderde het risico voor een nieuwe langdurige inundatie. Het Franse gedeelte was versnipperd onder een groot aantal eigenaars en het Hollandse gedeelte bestond uit twee eigendommen: de „1000 Gemeten” en de „1700 Gemeten”.

Voetnoten:

- (1) Stadsarchief Veurne, Fonds „Oud Archief”, bundel 1067 (een ongenummerd document).
 - (2) Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en plannen”, handschrift, n^r. 3024.
 - (3) Privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (kaart).
 - (4) Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en plannen”, handschrift, n^r. 2005.
- Deze kaart werd bovendien in de catalogus n^r. 504 verkeerd gedateerd. De kaart dateert niet van omstreeks 1760 maar wel uit de periode 1623-1626; dateringscriteria: de afwezigheid van het kanaal Veurne-Duinkerke; de inundatietoestand van de Moeren; de aanwezigheid van de Ringsloot ten zuiden van de Oude Duinen (dit stuk werd in 1623 gegraven).
- (5) Vijzelmolens kunnen door middel van een vijs van Archimedes en aangedreven door windenergie, water een paar meter hoger op brengen.
 - (6) Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 2005.
 - (7) Privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (kaart).
 - (8) Idem.
 - (9) Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 2004.
 - (10) Privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (kaart).
 - (11) Door een vergelijking van de gegevens van J. Korthals-Altes (1925): „De eerste bedijking van de Kleine en Grote Moeren in West-Vlaanderen”, p. 51, met een kaart uit de privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken, kon geconcludeerd worden dat de heerlijkheid Groenlandt de kavels 43, 44, 60, 61, 62, 63 omvatte.
 - (12) Privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (kaart); Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 2004.
 - (13) Privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (document).
 - (14) Privéverzameling van de familie Bruels de Tiecken (kaart).
 - (15) Idem (kaart).
 - (16) Idem (rekeningen) en (kaart).
 - (17) Bibliothèque Nationale de Paris, n^o Ge C10 450.
 - (18) Archives Nationales de Paris, n° 2128 NII-10.
 - (19) Stadsarchief Sint-Winoksbergen, DD 23.
 - (20) Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en Plannen”, gedrukt, n^r. 416.
 - (21) Idem.
 - (22) Bibliothèque Nationale de Paris, Portefeuille 34, Division 2, pièce 4.
 - (23) Stadsarchief Sint-Winoksbergen, DD 23.
 - (24) Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 784.
 - (25) Bibliothèque Nationale de Paris, Portefeuille 34, Division 2, pièce 4.
 - (26) Idem.
 - (27) Idem.
 - (28) Idem.
 - (29) Privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (kaart).
 - (30) Bibliothèque Nationale de Paris, Portefeuille 34, Division 2, pièce 4.
 - (31) Idem; privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (kaart); Rijksarchief Gent, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 1366.

- (32) Bibliothèque Nationale de Paris, Portefeuille 34, Division 2, pièce 4.
 (33) Privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (kaart).
 (34) Idem.
 (35) Rijksarchief Brugge, fonds „Kaarten en Plannen, Mestdagh”, n^r. 2283.
 (36) Privéverzameling van de familie Breuls de Tiecken (kaart).
 (37) Rijksarchief Gent, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 1821.
 (38) Rijksarchief Gent, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 1366.
 (39) Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 790.
 (40) Archives départementales du Nord, n^o L10519.
 (41) Algemeen Rijksarchief Brussel, fonds „Kaarten en Plannen”, handschrift, n^r. 2002.
 (42) Drie molens zorgden voor de bemaling van de „1000 Gemeten”; twee waren er in 1774 gebouwd (waaronder de huidige St.-Karelsmolen) en de derde werd in 1780 gebouwd.
 (43) „Le Basin des quatre Ecluses” is een sas die de waterlozing in zee van vier samenkomende kanalen regelt, speciaal van de Cunette, de Moervaart, het kanaal Duinkerke-Veurne, en het kanaal Sint-Winoksbergen-Duinkerke.

Mijn bijzondere dank voor de gewaardeerde medewerking van Prof. dr. F. Snacken en Dr. A. Verhoeve (dienst regionale aardrijkskunde R.U. Gent) die met kritische opmerkingen mij hebben bijgestaan bij de opbouw van dit artikel.

Bibliografie

- P.L.A. BORTIER, *Dessechement des Moères par Cobergher en 1622* (journal de la Société Centrale d'agriculture de Belgique, 1857, 7 p.).
 H.D., CLOUT, *Themes in the historical geography of France*, pp. 199-209, London 1977.
 C. CONRARD, *Les Moères* (mémoires, Université de Lille, Institut de géographie, 1975-1976, 168 p.).
 P. DE GRAVE, *Cobergher et le dessechement des Moères* (Société Centrale d'agriculture de Belgique, 1920, 3 p.).
 G. DELAINE, *Les wateringues du Nord de la France* (Dunkerque, 1969, 329 p.).
 A. DE SAINT-LEGER, *La Flandre maritime et Dunkerque sous la domination française (1659-1789)*, (Lille, 1900, 417 p.).
 M. DOLEZ, *Les Moères* (Lille, 1907, 519 p.).
 J. FLAMENT, *W. Cobergher* (Almanach de l'amitié de la France et de Vlaanderen pour 1924, Paris, 1924).
 J. JORDAIN, *Contribution à la généalogie et à l'histoire de la famille Herwyn* (Brugge, 1973, pp. 331-365).
 J. KORTHALS-ALTES, *De eerste bedijking van de Kleine en Grote Moeren in West-Vlaanderen*. (Annales de la Société d'Emulation de Bruges, 1925, 68, pp. 155-193).
 J. LEPER, *Kunstmatige inundaties in maritiem Vlaanderen (1316-1945)*, (Tongeren, 1957, 124 p.).
Des Moères et leur Dessechement (Messager des Sciences, 1853, p. 41-49).
 L. MOREEL, *Wenceslas Cobergher (1557-1634), un génie oublié de la renaissance* (Paris, 1952, 29 p.).

- J. MOSSELMANS & R. SCHONAERTS, *De landt-meeters in onze provinciën van de 16de tot de 18de eeuw* (Brussel, 1976).
- L. QUARRE-REYBOURBON (1893) *Dessechement des wateringues et moeres de l'arrondissement de Dunkerques* (Congres internat. de géographie, Lille, 1893).
- W. SNAUWAERT, *De waterbeheersing van de Westhoek* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1970).
- P. SOETAERT, *Wenscel Cobergher, een Vlaams Leonardo da Vinci* (Ingenieursblad, 47-4, 1978).
- F. VANDE PUTTE, *Biographie de Wenceslas Cobergher* (Handelingen van de genootschap voor geschiedenis van Brugge, 2de serie, 1, 1843, p. 79 e.v.).
- F. VANDE PUTTE, *Sur le dessechement des Moères de Furnes* (Handelingen van het genootschap voor geschiedenis van Brugge, 2de serie, 1, 1843, 13 p.).
- R. VANWALLEGHEM, *De ontstaansgeschiedenis van het Oudland van Veurne in historisch-geografisch perspectief* (Bouwkundig erfgoed in Vlaanderen, 53, 1979, pp. 4-19).
- A. VERBOUWE, *Iconografie van het arrondissement Veurne* (Iconografie van de gemeenten in West-Vlaanderen, 1ste deel, 154 p., 1950).

Résumé:

Au début du 17e siècle, les *Moeren*, situées entre Furnes et Dunkerque, comportaient deux lacs: la Grande et la Petite Moere. L'assèchement des deux plans d'eau a toujours posé de grands problèmes. La raison pour laquelle l'assèchement définitif n'a pu être réalisé qu'au terme d'une troisième tentative réside essentiellement dans les intérêts militaires du port de guerre dunkerquois.

En 1616, les archiducs Albert et Isabelle ont pris les mesures juridiques préalables pour rendre possible une première tentative. L'opération, qui débuta officiellement en 1619, était dirigée par l'anversois Wenceslas Coberger. Il fit construire une digue et un fossé autour de chaque Moere afin d'empêcher que l'eau des polders environnants n'afflue dans les dépressions. En même temps fut mis au point un système de canaux qui évacueraient l'eau dans la mer à Dunkerque; des moulins à limace vis d'Archimède furent installés sur les digues et pompèrent l'eau des *Moeren* dans les canaux qui se dirigeaient vers Dunkerque.

En 1627, l'assèchement était réalisé. Les terrains furent lotis en damier. La Petite Moere, le côté ouest de la Grande Moere („Westcavel") et une partie de la partie est de la Grande Moere furent données à Coberger; le „Oostcavel" appartenait au roi. Les deux propriétés étaient séparées par une grande digue. Du fait que Coberger avait contracté de lourdes dettes pour pouvoir effectuer les travaux, sa famille et lui-même se sont vu obligés de revendre leurs propriétés.

Le premier assèchement prit subitement fin en 1646 lorsqu'en vue de la défense de Dunkerque les écluses furent ouvertes, si bien que l'eau envahit de nouveau les *Moeren*.

Les *Moeren* restèrent inondées de 1646 à 1746. Les nombreuses actions militaires françaises en terrain flamand empêchèrent une reprise des travaux d'assèchement.

Suite à une correction des frontières en 1714 les *Moeren* furent divisées entre la France et les Pays-Bas autrichiens.

En 1738 le comte d'Hérouville se proposait pour réaliser un second assèchement. Du côté français, le contrat fut signé en 1746. Ce n'est qu'après de nombreuses difficultés et après dix ans d'atermoiements qu'on put entamer les travaux. Les canaux de décharge vers la mer furent améliorés et le fossé et la digue furent réparés. En 1758 l'eau coulait de nouveau dans la mer!

L'expérience étant positive du côté français, d'Hérouville signa également un contrat pour la partie autrichienne. Six ans après les *Moeren* étaient complètement asséchées. Les terrains qui étaient devenus la propriété d'Hérouville furent de nouveau lotis. Dans la Grande Moere tout se passa comme 140 ans auparavant, mais un lotissement tout nouveau fut effectué dans la Petite Moere.

Le comte commençait cependant à avoir des ennuis d'argent. A la recherche de nouveaux moyens financiers, il revendit une partie des polders et fonda, avec quelques nouveaux propriétaires, la „Compagnie d'Hérouville” qui reprit l'entreprise. Cette nouvelle compagnie n'arriva pourtant pas à éviter la faillite de l'entreprise. Suite au manque total d'entretien de l'infrastructure technique, les *Moeren* étaient de nouveau inondées en 1773.

Un an plus tard, une nouvelle entreprise commença de nouveaux travaux avec comme concessionnaire Vandermey. Seul les „1000 Gemeten” ne figuraient pas dans le contrat, car ils étaient séparés du reste de la Moere autrichienne. Vandermey n'arriva pourtant pas à mener l'entreprise à bonne fin. La décharge vers la mer ne fonctionnait pas bien et suite à un ensemble de mesures prises par le gouvernement, les moulins ne fonctionnaient qu'à un rendement réduit. Les efforts financiers de l'entrepreneur furent sans résultats effectifs.

Néanmoins, les frères Herwyn, tenanciers des „1000 Gemeten”, avaient réussi à assécher cette partie dans un minimum de temps. C'est la raison pour laquelle Vandermey décida de leur louer les „1700 Gemeten” (le reste de la Moere autrichienne). Bien vite cette partie fut également asséchée.

La Moere française est pourtant restée inondée bien plus longtemps. Ce n'est que lorsque les autorités gouvernementales eurent mis au point la jonction avec la mer que J. de Buyser put réaliser l'assèchement: Vandermey lui avait cédé en 1800 la partie française de l'entreprise.

La troisième entreprise prit officiellement fin en 1827. Les *Moeren* étaient complètement asséchées: La Moere française avait été partagée entre de très nombreux propriétaires et la Moere belge était composée de deux grandes propriétés, les „1000 Gemeten” et les „1700 Gemeten”.

(Traduit du néerlandais par Alex Vanneste)